

SPANIENS FÖRVANDLING

Av legationsrådet WIESLAW PATEK

Spanien är ett land i förvandling. Förändringarna tar sig inte bara uttryck i ett förbättrat ekonomiskt läge och höjd levnadsstandard för befolkningen utan även i en uppmykning av det politiska systemet. Om Spanien i dag berättar efter en studieresa legationsrådet Wieslaw Patek.

På sistone har mycket förändrats i Spanien, såväl politiskt som socialt-ekonomiskt. Inför våra ögon förvandlas en diktatur, med och delvis mot sin vilja, till en auktoritär men ändå någorlunda demokratisk regim, som med olika medel försöker närma sig sitt folk, utan att förlora kontrollen över landet.

Pyrenéerna utgör en naturlig gräns, och spanjorerna har följaktligen alltid varit litet isolerade. Lan-

det har sedan gammalt varit mera öppet mot sina kolonialvälden i Sydamerika, Asien och Afrika än mot Europa. Efter andra världskriget tillstötte dessutom en halv-isolering internationellt sett. Enligt FN:s rekommendation, som riktade sig mot den nuvarande regimen, återkallades många ambassadörer från Madrid. I praktiken hävdades dock denna åtgärd ganska snart, men den lämnade en bitter eftersmak hos en del av det spanska folket. Sedan elva år tillbaka tillhör landet FN, men däremot inte varken NATO eller gemensamma marknaden. Omkring årsskiftet förklarade emellertid den amerikanske vice utrikesministern Rostow att USA med sympati kommer att se Spaniens inträde i de två sistnämnda organisationerna.

Finansiell hjälp i större utsträckning har också kommit från USA. För uppbyggnad av USA:s flyg- och sjöbaser samt för det strategiska vägnätet har Spanien fått över en miljard kronor. Ett lika stort belopp utgjorde det speciella lån som gavs för hamnarnas och järnvägarnas utbyggnad, och en tredje miljard kom från världsbanken för att åstadkomma en stabilisering av pe-

setan. Därefter har amerikanska varukrediter strömmat in i samband med överskottsleveranser för vilkas återbetalning man accepterat i pesetas. I år har de privata amerikanska investeringarna uppgått till över 2,5 miljarder kronor. Vidare har Spanien fått västtyska lån på omkring 1,7 miljarder kronor samt ett lån på något mindre belopp från Frankrike.

Ekonomisk förbättring

Dessa penningssummor har tvärt emot många pessimistiska förutsägelser utnyttjats ganska rationellt. Industri, lantbruk och turism har var och en fått sitt. Under de senaste elva åren har industriproduktionen fördubblats, gruvexpansionen ökats med 40 proc. och jordbruksproduktionen med en tredjedel, delvis tack vare de s. k. Badajos- (för ett område vid portugisiska gränsen) och Jean- (för Andalusien) planerna, vilka till omkring 80 proc. redan har förverkligats. Investeringarna i hotellindustrin har tidvis bromsats upp för att förebygga inflationsfaran. Turismens utveckling har under drygt tio år varit lavinartad — från ett par miljoner inresande i början av 1950-talet har antalet stigit till 17 miljoner 1966. Utlänningarna lämnade i fjol lika mycket valuta som hela den spanska exporten inbringade eller nära sex miljarder kronor.

Även en mindre utjämning av betalningsbalansen var ytterst viktig för Spanien, vars handelsbalans är

ständigt passiv. Importen är nära tre gånger större än exporten. Sveriges utförsel till Spanien 1966 hade exempelvis ett värde av omkring 400 milj. kr (huvudsakligen trä, maskiner och pappersmassa), medan vår införsel stannade vid något över 150 milj. kr, av vilka 100 milj. härrörde från fruktimport.

Förbättringen av näringslivets allmänna läge har så småningom åtföljts av lönehöjningar, vilka på sistone uppgått till 8—12 proc. per år. Vissa särskilda förmåner är dessutom inbyggda i det spanska lönesystemet, som är ganska traditionsbundet och påverkat av skattelagen. Eftersom gratifikationer och premier är skattefria, utbetalas i denna form i de flesta företag ytterligare två månadslöner — i december och före den 18 juli, dagen för inbördeskrigets början 1936, vilken numera firas som nationaldag. Extralön och premier kan ibland fördubbla grundlönen, men som system börjar detta dock avta i samband med den allmänna standardförbättringen.

Lönehöjningarna har emellertid till stor del blivit uppätta av de senaste prisstegringarna, som i fjol uppgick till hela 20—25 proc. Följden av detta har blivit flera arbetsnedläggelser, framför allt sedan strejker med ekonomisk bakgrund vid årsskiftet blev i princip lagliga. I februari strejkade samtidigt över 150 000 arbetare. Orsaken var dock inte direkt någon nöd utan snarare liksom i Frankrike för ett par

år sedan ett uttryck för missnöje med att levnadsvillkoren förbättras för långsamt. Även kravet på fria fackföreningar spelar in i bilden. Alla observatörer är emellertid överens om att standarden höjts under de sista åren.

Sociala förmåner

Formellt sett är i dag i Spanien de sociala förmånerna bättre än i flera andra länder. Den obligatoriska sjukförsäkringen betalas endast till 2—4 proc. av de anställda medan resten erläggs av arbetsgivaren. En frivillig, högre försäkring kan sedan sex år tillbaka tecknas via bankerna. Inga läkararvoden uttas på sjukhusen (vilket ger långa köer), medan privata läkarbesök kostar mellan 15—300 kronor beroende på specialistens kvalifikation. De allmänna sjukhusen är oftast moderna och har förstklassig utrustning, medan de privata, som mestadels tillhör religiösa samfund, icke så sällan är föråldrade. Moderskap ger sex månaders betald ledighet, men endast en femtedel av de gifta kvinnorna arbetar.

Familjebidraget räknas i poäng, f. n. omkring 25 kr. Gifter man sig får man före bröllopet en poäng för varje år man varit anställd i företaget jämte fem poäng per månad som lönehöjning. Barntillägget är lika med en poäng i månaden för varje barn upp till 15 år. Har man föräldrar hemma tillkommer ytterligare poäng. De traditionella större familjerna ger bättre

sammanhållning och underlättar barnens uppfostran och med socialhjälp kommer de kanske att överleva i Spanien. Pensionärernas finansiella villkor är däremot sämre. Kvinnor vid 60 års ålder och män vid 62 lyfter omkring 60 kronor per månad från företaget, men även här finns det möjlighet till en frivillig försäkring. Genomsnittslivslängden är fem år lägre än i Sverige, dvs. 67 år.

Franco har hittills kunnat upprätthålla freden i nästan tre decennier, men den har varit mycket dyrköpt — 1936—39 stupade nära 600 000 människor på slagfältet, under flygraiden, genom större utbredning av sjukdomar, genom undernäring samt icke minst genom den terror och de repressalier som man från båda håll utövade. Man kan se hur djupa spår detta lämnat i befolkningens mentalitet på krigsmuséet i Madrid, där omkring hälften av alla föremål härstammar från 1936—39. För spanjoren betyder inte ordet "krig" det andra världskriget som det gör för övriga européer, utan inbördeskriget. I dag vill Franco tillägna sig även välgörarens ära — enligt ett amnestidekret släpptes vid årsskiftet de återstående fångar som dömts för politiska brott i samband med inbördeskriget. De flesta av dessa har redan tidigare beviljats villkorlig frigivning.

Studentoro och strejker

Alla eftergifter har dock inte kom-

mit till stånd på regeringens eget initiativ. Studenterna vid nio spanska universitet tillkämpade sig i fjol efter flera oroligheter i Barcelona och Madrid en viss självstyrelse. Den gamla studentorganisationen SEU ersattes nyligen av APE (Asociación profesional de los estudiantes), men denna erkänns inte av studenterna, som bildar fria men hittills illegala föreningar. I februari skulle dessa hålla en kongress i Valencia för att för första gången bilda en förenad studentkår, men polisen ingrep. Slutligen blev omkring hälften av de 70 000 spanska studenterna avstängda från undervisningen, flera universitet stängdes och de unga demonstranterna beordrades att på nytt skriva in sig vilket orsakade dem ganska stora utgifter. Hela denna kamp har också en ekonomisk bakgrund. F. n. uppgår studiekostnaderna upp till 700 kr per månad — en tämligen hög summa om man betänker att en arbetare lyfter genomsnittligen cirka 700 kr i månaden, en kontorsflicka 600 och en tjänsteman i icke-chefsställning 1 200 kronor. Samtidigt är dock spanjorens allmänna levnadskostnader bara hälften så höga som i Sverige. Situationen vid universiteten har på sistone lugnat ned sig, men endast på ytan. Om detta vittnar kanske bäst inrikesministeriets tillkännagivande att de som anklagas för angrepp på polisen skall ställas inför militärdomstolar. I april ägde den första rättegången rum och den

utlöste nya demonstrationer i Madrids centrum. Inte för första gången ropades då: "Demokrati — ja, diktatur — nej!". Som svar på alla studentoroligheter har studenternas automatiskt förkortade värnplikt (från 18 till 10 månader) blivit beroende av deras personliga uppträdande.

Följderna av dessa oroligheter har också berört yttrandefriheten. Censuren förvandlades för omkring ett år sedan till "självrensning", och trots att risken för efterräkningar ganska effektivt begränsade skriftställarnas frihet kunde man räkna detta som ett steg i rätt riktning. Nästan precis ett år senare, i april i år, skärptes tyvärr strafflagen, så att nu möjligheter finns att ge fängelsestraff upp till sex år för tidningsägare och journalister, som "förolämpar" regeringen eller över huvud taget "överskrider pressfrihetens gränser". En vädjan från 180 tidningsmän i Madrid, som publicerades i tidningarna, lämnades utan åtgärd av parlamentet.

Liberalisering eller vaktombyte

Betydelsen av regeringens tidigare eftergifter var i förväg reducerad genom den bestämda viljan att inte låta makten glida sig ur händerna. Liberalisering — ja, men ett vaktombyte efter allmänna val — nej! Detta förhållande bekräftas kanske bäst av de senaste förändringarna i statsstrukturen, vilka godkändes först av "cortes" (parlamentet, vilket återinfördes för 25 år sedan

och i stort sett består av representer för opolitiska organisationer) och i slutet av förra året av en folkomröstning med omkring 20 milj. röstberättigade spanjorer (2,5 milj. avstod från att rösta och 380 000 sade enligt officiella siffror nej till reformförslaget). Enligt den nya lagen skall 100 ledamöter av cortes 600 medlemmar väljas i direkta val (i september) av en begränsad väljarkår, huvudsakligen familjeföräldrar. Med denna reform vill de officiella kretsarna få Spanien att framstå som en stat på väg mot demokrati, vilket hoppas man i Madrid, även skall föra landet närmare EEC. Enligt allmän västerländsk måttstock är dock denna väg ännu mycket lång.

General Franco har efter den senaste reformen rätt att utse premiärminister (sedan 1939 har statsministerposten varit förenad med statschefens) bland de tre personer, som föreslagits av kronrådet. Som bekant är Spanien enligt folkomröstningen 1947 "ett kungarike utan konung" och Franco är bemyndigad att själv välja sin efterträdare: en kung eller en regent. Franco erbjöd tronen till Juan Carlos, som uppfostrats för denna i Spanien. Men hans fader Don Juan vill enligt successionsordningen själv bestiga tronen. I bakgrunden skymtar också prins Xavier från en annan bourbonsk gren, vilken bor i Frankrike, och hans son Carlos Hugo, gift med prinsessan Irene av Holland. Carlisterna, som är om-

kring 70 000 till antalet, utgör en stark och välorganiserad grupp och de är en faktor att räkna med bland de spanska monarkisterna. Franco, som nu är 75 år, fruktar kanske i dag inte så mycket höger- eller vänsteroppositionen (fastän det finns bl. a. gott om kommunister i olika täckorganisationer, t. ex. fackföreningar o. d. framför allt i Barcelona- och Malaga-trakterna), som sina landsmäns nationalkarakter. Det spanska temperamentet och splittringen har redan vid flera tillfällen fört landet till avgrundens brant. Under den republikanska tiden fanns det inte mindre än tio partier, vars samarbetsförmåga var lika liten som den som fanns inom de franska partierna under den tredje och fjärde republikens tid. Därför kommer partierna även efter den ovannämnda reformen att vara förbjudna i Spanien eftersom de påstås vara "oförenliga med en effektiv demokrati".

Oppositionen har sedan 1937 ett politiskt centrum utomlands i Toulouse i södra Frankrike men har med åren förlorat mycket av sin ursprungliga udd. Den är grupperad även i USA och Storbritannien och står i kontakt med demokratiska kretsar i västerlandet, bl. a. i Sverige. På det hela taget sitter emellertid den nuvarande regimen, framför allt tack vare den förbättrade situationen på det socialt-ekonomiska området, ganska säkert i sadeln, även om man kan räkna med ytterligare några eftergifter.

Opus Dei

Till oppositionen hör också delvis "Opus Dei" — en halvt hemlig katolsk lekmanorganisation — och en del av det yngre prästerskapet, som hyser starka sociala sympatier och leder en katolsk arbetarrörelse. Det är desto mera märkvärdigt som 5 000 kyrkomän dödades av de röda under inbördeskriget. I slutet av fjolåret utgav de unga prästernas s. k. Moses-grupp en särskild skrift, i vilken de anklagade biskoparna för stöd åt regimen. Episkopatet dryftade efteråt frågan om kyrkans demokratisering enligt Vatikankonsiliets direktiv 1965 och beslöt att i varje stift bilda ett lekman- och prästråd. Detta kommer säkerligen att utjämna motsättningarna. I maj vann den ändring laga kraft som föranletts av Vatikankonsiliets beslut och bär ekumenikens signum. "Spanien betraktades under århundraden som ett ärkekatolskt land liksom Sverige som ett ärkeprotestantiskt", skrev nyligen en svensk författare. Religionsfriheten är i bägge fallen av tämligen färskt datum. Det spanska lagförslaget lär ha utarbetats med den svenska religionsfrihetslagen som mönster. Det tillkom på Francos initiativ och har utrikesminister Castiella som andlig fader. Innan lagen antogs av cortes godkändes den av biskopsmötet och av de spanska protestantiska ledarna. Enligt den nya lagen slipper icke-katolska elever religionsundervisningen i skolorna om de eller de-

ras föräldrar så önskar. Särskilda skolor och institutioner får öppnas av icke katoliker, som även fritt kan ge ut religiös litteratur. De får nu också offentligt hålla gudstjänster i sina nära 450 kyrkor och kapell och ha sina egna kyrkogårdar. Lagen har dock en inskränkning, nämligen att religionsfriheten inte får "inkräkta på den katolska kyrkans särställning". Denna vaga formulering kan leda till slitningar och konflikter om den skulle tillämpas i framtiden i strid med lagstiftarnas intentioner. I stort sett har dock religionsfriheten ersatt den hittillsvarande otillräckliga toleransen. Hur långt utvecklingen gått vittnar den i historien första gemensamma katolsk-judiska gudstjänsten, vilken nyligen ägde rum i Madrid.

Efter att ha bemästrat det inrepolitiska läget brukar alla auktoritära statschefer ytterligare stärka sin ställning genom utrikespolitiska framgångar. I stället för att äventyra freden försökte Franco emellertid att förbättra sina internationella relationer. Han började med sina grannar genom att låta införliva — med undantag för tre enklaver: Ifni, Ceuta och Melilla som har till 80 proc. spansk befolkning — de spanska delarna av Marocko med det övriga landet, när detta blev självständigt. I år förhandlas om mera självständighet för f. d. spanska Ekvatorialafrika — ön Fernando Póo och Rio Muni — f. n. kallat spanska Ghana, där

en kvarts miljon invånare bor på 23 000 km². Madrid möter även här på halva vägen. Dessa sex afrikanska områden och Kanarieöarna utgör återstoden av det en gång världsomfattande imperiet som utsträckte sig över fyra kontinenter. Francos aktuella mål är en förändring av Gibraltars status. Den utlysta folkomröstningen den 10 september antas dock ej komma att gynna Spanien. "The Rock", klippan, betraktas på spanskt håll som en del av territoriet, medan Storbritannien framhåller att endast en tredjedel av dess 35 000 invånare har spanskt ursprung. Övriga tvångsersattes för länge sedan huvudsakligen av genuesare och maltesare. Gamla ekonomiska förmåner — tullfrihet, låga skatter och brittiska subsidier — stärker befolkningens motstånd mot inkorporering med det spanska fastlandet. Strategiskt har Gibraltar spelat ut sin roll i och med det andra världskriget. Sedan dess samarbetar Spanien när det gäller försvaret nära med USA. I samband med Frankrikes tillbakadragande ur NATO:s militära organisation talas det även om möjligheten att ersätta det "franska förrådet" med ett spanskt.

Spanien och Östblocket

Den spanska exporten på kommunistländerna har fördubblats under de tre sista åren, men ändå gav 1966 ett värde av endast 250 milj. kr — en ganska blygsam siffra för utbyte med nio östeuropeiska län-

der inklusive Sovjet. Importen därifrån sjönk samtidigt från 400 till 230 milj. kronor. Utbytet har hittills skett utan officiella handelsavtal. I början av året träffades den första konsulär- och handelsöversenskommelsen med Rumänien och i mars började förhandlingarna med Bulgarien. I tur står nu förmodligen Ungern och Polen. Med Sovjet signerades ett ännu icke offentliggjort sjöfartsprotokoll — den första officiella handlingen mellan dessa två makter sedan inbördeskriget. I år importerar Spanien en halv milj. ton olja från Sovjet. Ett sport- och kulturutbyte förekommer flitigt sedan ett par år. I sommar besöker t. ex. Leningrads symfoniorkester på 120 man Madrid och Barcelona, där även poeten Jevtusjenko uppträdde i maj i år.

Förhållandet mellan Madrid och Moskva störs emellertid av 725 ton spanskt guld, som på de "rödas" förslag under inbördeskriget överfördes till "säkert" förvar i Sovjets statsbank. 15 år senare förklarade banken dels att guldutgjorde säkerhet för levererade krigsförnödenheter, dels att det förbrukats av de spanska emigranterna på en kostbar propaganda. Emigranterna i Sovjet torde utgöra en belastning för Moskva, som nyligen föreslog deras ledning i Toulouse att de sista 2 500 borde utnyttja den senaste amnestin från årskiftet och återvända hem. De röda som tidigare återvänt underkastades inte längre någon diskriminering.